

Opponensi vélemény Hárs Endre Poträt eines Wiener Feuilletonisten Ludwig Hevesi (1843-1910)

Sem a magyarországi irodalom-, sem a történettudomány nem bővelkedik az olyan szerzői monográfiákban, amelyek a dualizmus korának többnyelvű, a Monarchia több országában is erős beágyazottsággal rendelkező életműveit a maguk teljességében tekintenek át. Nem csupán írókra gondolhatunk ilyen életművek szerzőiként, hanem képzőművészekre, zeneszerzőkre, építészekre és természettudósokra is. Talán csak a politikai vezetők, a politika meghatározó szereplői jelentenek kivételt. A monarchikus tér 1867 utáni megszerveződése, elsősorban Bécs és Budapest minden korábbinál szorosabb egymásrautaltsága, a két város vonzereje éppen ezen életművek segítségével érhető meg mélyebben. Hárs Endre akadémiai doktori disszertációja ebből a szempontból az irodalom- és a történettudomány számára egyaránt jelentős adalék a korszak kutatásához. Hiszen Hevesi Lajos, avagy Ludwig Hevesi kétségtelenül egyike a kor kétnyelvű alkotóinak, akinek szerepe egyik városban sem volt elhanyagolható a napisajtó működtetésében, művelésében. Írásainak, talán nem túlzás ezt állítani, mentalitásformáló szerepük volt. Hevesi életműve valóban elképzelhetetlen a korabeli, Európai léptékkal mérve is jelentős bécsi és budapesti napilapkultúra nélkül. Műfajai, ízlése, életvezetése egész tevékenysége a két főváros sajtóviszonyaiban, napilapkultúrájának részeként kapnak értelmet, és nem csak a szabadállású értelmiségi társadalmi típusának megszületéséről tanúskodnak, hanem a szabadállású értelmiségi működésének kereteiről, kompromisszumairól, értéktudatáról is. E két ok elegendőnek látszik annak alátámasztására, hogy Hárs Endre döntése helyes volt, amikor szerzői monográfiában kívánta feltárni Hevesi írói, újságírói működésének hangsúlyait.

Egy szerzői monográfia megírása számos előzetes döntés meghozását igényli. A döntésekhez figyelembe kell venni, tekinthető-e kanonizáltak a szerző, akiről a monográfia szól, milyen tudásszinttel rendelkezik vele kapcsolatban a szakmai közvélemény, és azt is, hogy a kortársi szakmai érdeklődés szempontjaiból miért érdekes és fontos az adott szerzővel foglalkozni.

Hevesiről kétség kívül elmondhatjuk, hogy bár korának jellemző, széles megbecsültségnek örvendő figurája volt, sem a magyar, sem az osztrák irodalomtörténeti gondolkodás és hagyomány nem tekint rá kanonikus szerzőként. Ez a helyzet részben a feuilleton-műfajok, a tárcanovellaírás alacsony tekintélyének is betudható. Hárs Endrét megelőzően csupán Sármány-Parsons Ilona foglalkozott Hevesivel szisztematikusan, továbbá ismeretes Bognár Zsuzsa és Ursula Meisl-Novopacky néhány tanulmánya. Sármány-Parsons Ilona kutatásainak eredményeit 1985 és 2015 között írott előadásaiban és tanulmányaiban osztotta meg a szakmai közönséggel. Ő jól láthatóan inkább a történettudomány kontextusába helyezte kutatásait, ugyanakkor azt is több alkalommal jelezte, hogy Hevesi életműve nem csupán a korszak viszonylatában, hanem esztétikai önértékét figyelembe véve is értéket képvisel. Tehát már ő is az előtt a dilemma előtt állt, amelyben Hárs Endrének is mindenképpen döntést kellett hoznia, mégpedig Sármány-Parsons Ilonánál is világosabban, mert a monográfia műfaja ezt megköveteli. A kérdés tehát úgy hangzik, vajon Hevesi életműve a művelődés-, a sajtó- és az irodalomtörténet kontextusaira nézve hordoz különös jelentőséget, vagy mindezen túl az esztétikai kánonokban is helye lenne. A kérdésre adott válasz nyilvánvalóan meghatározza a tárgyalás módját és szerkezetét. Amennyiben az esztétikai kanonizáció áll az értekezés előterében, akkor a disszertációnak ennek megfelelő súlypontokat kell kijelölnie az egyébként terjedelmes életműben, és ennek megfelelően kell felépítenie az érvelését. Mely műfajokban alkotott maradandót Hevesi? Melyek lehetnek azok a művei, amelyek méltán tarthatnak számot az utókor figyelmére? Milyen poétikai eljárások alkalmazása, milyen kulturális, társadalmi, történeti kontextusok megnyitása, és milyen értelmezői eljárások provokációja bizonyíthatja, hogy a kiválasztott műveknek valóban helyük van az esztétikai kánonok rendszerében? Ha viszont elsősorban nem ez indokolja a szerzői monográfia megszületését, inkább az a hipotézis, hogy a szerző társadalmi szubjektuma, pálya- és élettörténete, valamint a művek szemléletmódja, témaválasztása, sajtótörténeti helyzete, politikai beágyazottsága stb. sajátos, az eddigi ismereteinket bővítő perspektívákat nyit a korszak alaposabb megértéséhez, esetleg bizonyos részterületeken megváltoztatja eddigi feltételezéseinket, akkor e kontextusok felvázolása juthat

nagyobb szerephez, és az életmű mint szemléleti egész, valamint az egyes műfaji csoportok elveszítik intaktságukat. Természetesen az is lehetséges, hogy a két aspektus együttesen merül fel. Ez egyáltalán nem ritka eset, sőt a modernitás feltételei között a legnagyobbak példája éppen azt mutatja, hogy esztétikai jelentőség elképzelhetetlen a szociális kontextusok határsértései, provokációja, átíródása nélkül. A gyakorlat azt mutatja, hogy ilyen esetekben az esztétikai diskurzus a főszólam, és ennek összefüggérendszerébe, érvelésmódjába épülnek be a az irodalom heteronómiájához tartozó szempontok, fordítva ugyanis ez nem, vagy csak jóval nagyobb nehézségek árán lehetséges. Ha egy esztétikailag kevésbé jelentős életműről állítjuk, hogy alakulástörténete sok mindent hozzáférhetővé és érthetővé tesz a fennálló kontextusok működésrendjéből, akkor e működésrendek, mentalitásbeli szerkezetek megvilágítása kaphat főszerepet. Hogy egy példát is hozzak erre az esetre, ilyen Szilágyi Márton Lisznyai Kálmánról szóló kismonográfiája (2001).

A legáltalánosabb ok, amely miatt Hárs Endre időközben nyomtatásban is kiadott monográfiájának véleményem szerint kritizálható, hogy ezekben a kérdésekben nem hozott világos döntést, vagy találta meg a módját, miként érvényesítse döntését a monográfia szerkezetében. A disszertáció nem állítja, és nem is érvel amellett, hogy Hevesi életművének, vagy bármely műcsoportjának helye volna az esztétikai kánonokban. A tárgyalás rendje mégis részben a művek kronológiájából, alapvetően pedig műfaji besorolhatóságukból következik, és a velük kapcsolatban szóba hozható kultúratudományos és elbeszélés-poétikai szempontok sokszor keverednek egymással, felvetésük pedig nem mindig következetes.

Nem vitás, hogy hiába jelent meg a Jelky András kalandos életéről írott elbeszélés 1970-ig számos új kiadásban, és hiába adták ki reprintként 1986-ban Hevesi művészetkritikai írásait, e munkák szerzője sem kritikusként, sem elbeszélőként, nem maradt meg az irodalmi köztudat emlékezetében. Hárs Endre elsősorban feuilletonistaként mutatja be Hevesit. Az előszó mindössze annyit állít, hogy Hevesi portréja a feuilleton műfajába sorolható, az irodalomtörténetírás által sajnálatosan elhanyagolt írások áttekintésével újabb vonásokkal egészíthető ki Hevesi portréja. Ez

egészen biztosan így van. De nemcsak hogy ugyanennyire igaz az előszó kiinduló állítása is, miszerint Hevesi nem tartozik a dualizmus korának legtöbbet emlegetett értelmiségije közé, hanem éppenséggel ennél több is állítható, ha hűek szeretnénk lenni az igazsághoz. Bár a 10. oldalon Hevesi újra felfedezéséről olvashatunk, ez legföljebb egy igen szűk szakmai körben történt meg, a kurrens osztrák és magyar irodalomtörténeti összefoglalásokban nincs nyoma. Tehát Hevesi semmiképpen sem tekinthető kanonikus szerzőnek. Így aztán a portré pontosítása, kiegészítése elsősorban társadalom- és kultúratudományos érdek lehet. Ezt támasztja alá a 48. oldalon található kijelentés: „Ludwig Hevesi erweist sich im Spiegel der dargestellten historischen, kulturellen und generischen Kontexte als repräsentative Figur, Intellektueller und Schaffender seiner Epoche, dessen Werk sowohl in sozialhistorischer als auch in medienhistorischer Hinsicht das Signum der Zeit an sich trägt”. A disszertáció azonban olyan szerkezetben tárgyalja életművét, amilyenben a kanonikus szerzőket szokás: ragaszkodik az életműhöz mint integráns egységhez, és a műfajiséghez mint mint kontextusképző elvhez. Véleményem szerint határozottabb és távlatosabb igénnyel akkor választhatta volna meg céljait, helyezhette volna el hangsúlyait a disszertáció, ha az állítást megfordítja, és azt vizsgálta volna módszeresen, hogy mit tudhatunk meg Hevesi pályájának és írásainak tükrében a dualizmus korának társadalom- és mentalitástörténeti, valamint médiahasználati sajátosságairól. Ebben az esetben az utóbbiak leírása került volna előtérbe, és megszűnt volna Hevesi életművének teljessége és integritása.

A disszertáció valószínűleg az alapvető szerkezeti döntés bizonytalansága miatt marad adós eredményeinek összefoglalásával. Az utolsó részfejezet, amely alcíme szerint összefoglalás helyett is olvasandó, mindössze azt szögezi le újra, hogy Hevesi a dualizmus korának bécsi újságíró világában nagyra becsült személyiségnek számított. A disszertáció Hevesi különböző műfajokban nyújtott teljesítményét mutatja be. Az értékelő szempontok többnyire hiányoznak vagy a háttérben maradnak. Vagyis a szerzői monográfiák egyik típusának szerkezetét követi, de a kanonizáció mellett nem sorakoztat fel érveket, ami – megismétlem – azért is ütközne különös nehézségekbe, mert a tárcanovella és a feuilleton más műfaji csoportjai sajnos viszonylag csekély tekintélynek

örvendenek az irodalmi emlékezetben. A műfaji egységek tárgyalása közben természetesen rengeteg információ hangzik el a korabeli budapesti és bécsi kulturális környezetről, a sajtótörténeti kontextusról, az életmódbeli változásokról, de a disszertáció előterében nem meghatározott mikrotörténeti vagy kultúratudományos témák állnak, amelyek vizsgálatára egyébként Hevesi írásai módot adnának. A disszertáció azt is bizonyítja, hogy legyen szó például a gyarmatosítás korabeli szemléletéről vagy a modern turizmus kialakulásáról, Hárs Endre problémaérzékeny szakértőként nyúl hozzá ezekhez a témákhoz, és messzemenően alkalmas ezek alapos vizsgálatára, ahogyan egyébként a narratológia területének is jó ismerője. Ha a disszertáció célja a Hevesiről őrzött tudás pontosítása és bővítése volt, azt a disszertáció fényesen teljesítette. Ezen kívül sok részinformációt és elemzést tartalmaz, és éppen ezek megléte mutatja, hogy Hárs Endre képességei, problémaérzékenysége és ismeretgazdagsága folytán nagyobb igényű, rendszerszerű feltárással is vállalkozhatott volna. Ehhez elengedhetetlen lett volna a vizsgált anyag természetéből és az irodalomtörténeti, a kultúratudományos, valamint a történelmi gondolkodás mai elméleti kontextusaiból következő hangsúlyok világos meghatározása és érvényesítése, kijelölésük egy előszóban, valamint az eredmények tényleges összegzése.

A továbbiakban a disszertáció részfejezeteivel foglalkozom. Hárs Endre helyesen látja, hogy Hevesi élettörténete nem rajzolódik ki előttünk folyamatában. Amit tudunk róla, elsősorban írásaiból tudjuk, amelyek viszont nem nélkülözik az önreprezentáció (Selbstinszenierung) változatos eljárásait. Maguk az eljárások rendszerszerűen is elemezhetőek lennének, mert valóban érdekes, hogy a modern napi sajtó kialakulásának korában hogyan alkotja meg a társadalmi szubjektumát egy szabadállású értelmiségi, akinek folyamatos és meglehetősen kötetlen hozzáférése van a nyilvánosság legfontosabb ekkori csatornájához. Ehhez természetesen annak vizsgálata is hozzátartozna, hogy milyen elvek, milyen politikai beállítódás alapján reflektált Hevesi Budapesten majd Bécsben az őt körülvevő politikai folyamatokra, milyen folyamatokat vett egyáltalán észre. Nem másról, mint a kortársi tudat feltárássáról van itt szó, ami a mai mikrotörténetírás egyik legizgalmasabb területe, de maga a feltárással jelentős elméleti és módszertani nehézségekbe ütközik.

Amikor a „Der Feuilletonist” című alfejezetben azt olvassuk, hogy „das Feuilleton ist (...) eine besondere Art und Weise der Wahrnehmung und Reflexion historischer Prozesse”, joggal várhatnánk, hogy Hárs Endre ezt a fontos szempontot részletesen kifejtsse, meghatározza a percepció kereteit a korabeli sajtónyilvánosság kontextusában, hogy aztán később módszeresen is feltárja és tudatosítja, miféle történelmi folyamatok felfogásáról, és a felfogás miféle módjáról van itt szó, de ez annak ellenére elmarad, hogy a későbbi fejezetek sok adalékkal szolgálnak a témával kapcsolatban.

A disszertáció második nagy része a tulajdonképpeni szerzői monográfia. Ebben Hevesit először mint kultúrák között közvetítő újságírót, a Pester Lloyd és a Fremden-Blatt munkatársát ismerjük meg. A kétnyelvűség, a kettős kulturális kapcsolatrendszer jelensége valóban külön figyelmet érdemel. A téma más fejezetekben is jelen van, így sok további részlet tudható meg a disszertációból a kultúrák közötti közvetítés kereteiről. Ezt a disszertáció fontos hozadékának tartom. A többes identitásnak egy másik aspektusa azonban kifejtetlen marad. A kortársak Hevesiről szólva szinte soha nem céloznak zsidó származására, és ő sem beszél erről. Minden bizonnyal teljes mértékben asszimilálódott ember volt, aki kulturális értelemben nem tekintette magát zsidónak. 1890-ben evangélikusnak keresztelkedett. Hárs Endre az 56. oldalon idézi Hevesi Heinéről szóló szavait. Heine, állítja Hevesi, mindig ragaszkodott a múltjához, hogy ne veszítse el „ősi erejét”. Majd értelmezést mindenképpen igénylő, infektológiai metaforával élő retorikával hozzátézi, hogy „das Judentum war die unschätzbare Nährgelatine, auf der alle Reinkulturen geistiger und wirtschaftlicher Bazillen sich von selber züchteten und in jedem Jahrhundert das folgende vorbereiteten. Erfunden haben sie ja die Neuzeit nicht, aber sie haben die Welt gelockert, für die heilsame Ansteckung empfänglich gemacht.” Az idézet után kommentár gyanánt mindössze annyit olvashatunk, hogy az itt leírt produktív konstelláció a feuilletonista Hevesit is jellemzi, és hogy német nyelvűsége „egy zsidó értelmiségié” volt. Nem kétséges, hogy a disszertáció itt a dualizmus korának egyik fontos, terjedelmes szakirodalommal rendelkező társadalom- és

mentalitástörténeti problémájához érkezett, éppen ezért sajnálatosnak érzem a kifejtett értelmezés elmaradását.

A magyar tárgyú novellák klisétermeléséről ezzel szemben kimerítő, komplexitásában pontos képet nyújt a disszertáció. Kiderül, mi iránt mutatott különös érdeklődést Hevesi. Arról már viszonylag töredékesebb fogalmat alkothatunk, vajon mi volt e klisétermelés funkciója a potenciális olvasók szempontjából. A magyar tárgyú novellákban Hárs Ernő a sztereotipizált cigányábrázolás főbb vonásaira is felhívja a figyelmet, de nem helyezi el őket a korabeli osztrák és magyar irodalom cigányábrázolásának mintázatában, holott mindkét irodalom más európai irodalmakhoz hasonlóan több párhuzamos sztereotípiarendszert érvényesített, amikor pusztai, falusi vagy városi cigány férfiakat, nőket és gyerekeket vitt színre. Hasonló eljárásra sor kerül a bécsi életképeket tartalmazó novellák bemutatásakor. A felvázolt kontextus ebben az esetben jóval szélesebb, amennyiben a disszertáció szemléli, hogy más írók milyen típusú életképekben örökítették meg a császárvárost. A nem szakértő olvasót, amilyen én is vagyok, mégis meglepi, hogy Hárs Endre nem veti össze eredményeit azoknak a társadalomtörténeti kutatásoknak a mára igen jelentőssé növekvő eredményeivel, amelyeket egykor Carl E. Schorske kezdeményezett. Ennek bizonyára megvan az oka.

A disszertáció egyik legérdekesebb része a *Jelky András bajai fiú rendkívüli kalandjai ötödik világrészen* című elbeszélés magyar és német változatáról szóló fejezet. Nem vitás, hogy Hevesinek ez a műve aratta a legnagyobb közönségsikert, és tartotta fenn nevének emlékezetét. Hárs Endre meggyőzően tárja fel az elbeszélés forrásait, az anyag fejlődését a különböző kiadások során és a korabeli fogadtatás főbb motívumait. A szöveg értelmezésének kontextualizációja is helyesnek tűnik. Hárs Endre részint a 19. század végének patrióta közhangulatával hozza összefüggésbe a művet, részint pedig arra mutat rá, hogy milyen fogalmakkal rendelkezhetett a korabeli olvasó az Európán kívüli világról, és milyen érzelmek alakították a róla kialakított fantáziaképeit. Azt állítja, hogy a nacionalizmus kultúráján felnőtt olvasót arra indíthatta a mű, hogy egy nagyobb egészben helyezték el önmagukat. „A saját identitástudat az irodalmilag közvetített idegenségtapasztalaton

keresztül képződik meg”, írja. Az utóbbi állítás ugyanúgy sarkalatos tétele lehet a hermeneutikai alapozottságú irodalomfogalmaknak, mint egy legegyszerűsített kolonializmuskritikának. Hárs Endre is arra a következtetésre jut, hogy Hevesi munkája felmutatja a kolonializmuskritikai értelmezés lehetőségét. Adós marad azonban azzal, hogy ezt a rekanonizációra alkalmasnak tetsző következtetést konkrét szöveghelyek idézésével és azok interpretációjával alátámassza.

A disszertáció következő nagyobb egysége Hevesi német nyelvű, utazásokkal kapcsolatos feuilleton-írásait mutatja be. Teszi ezt mindenekelőtt a polgári életmódhoz egyre inkább hozzátartozó, a 19. század végén kialakuló bel- és külföldi turizmus kultúratudományos összefüggésében. Úgy vélem, ez a disszertáció leginkább kidolgozott része. Ahogyan a kulturális és politikai központoktól távol eső kisvárosokat leírja, és ahogyan újra meg újra megdicséri a vidéki csöndet és nyugalmat, visszasírja a régi viszonyokat, miközben élesen ironizál a provincializmus fölött, pontosan példázza Hevesi kétkedő, ellentmondásos modernségképét. Ebben a fejezetben a feuilleton mediális aspektusai is lényeges szerephez jutnak. Az írás mint a térképek és a táj olvasásának performatívuma valóban megkerülhetetlen alaptényezője az útleírásoknak. Hárs Endre itt bőszéggel hoz szövegpéldákat a mintázat bemutatására. Olvasata helyenként nem győz meg maradéktalanul, de ez nem rontja az összképet. Ilyen hely például a 131. oldal alján található idézet, amely Hárs Endre a múlt nagyjai iránti megbecsülés hiányát panaszolja föl, szerintem azonban az ironia is jócskán jelen van a szövegrészben.

A következő fejezet, amely a *Mac Eck's sonderbare Reisen zwischen Konstantinopel und San Francisco* című 1901-ben kiadott művel foglalkozik, szervesen kapcsolódik az előzőhöz, amennyiben itt is az érdeklő Hárs Endrét, miként látja Hevesi Amerika – egy közép-európai tekintet számára sokszor zavarba ejtő – modernitását. Azt is világosan látja, hogy Hevesi ezúttal is az anekdotikus elbeszélés hagyományos eljárásait működteti, legfontosabb hatás eszköze a humor, amit a túlzás által ér el. Ez a humor jól megkülönböztethető attól a satirikus, szarkasztikus hangütéstől, amelyet Hevesi a Balkánról szóló útibeszámolóiban használ. Hárs Endre kiindulásként megállapítja, hogy bár a bukaresti útibeszámoló főszólamát nem az orientalizmus-diskurzus és a balkanizmus

határozza meg, néhányszor mégis ilyen futamokra bukkanhat az olvasó Hevesi szövegeiben, különösen olyankor, amikor Bukarest építészeti és társadalmi kevertségéről esik szó. (158.) Az erdélyi térség leírásába viszont már jóval több ilyen elem vegyül. Tekintettel arra, hogy ezek a beszámolók olyan időszakban íródtak, amikor Maria Todorova *Imaging the Balkan* című alapmunkája szerint már masszívan kialakultak a nyugati Balkán-sztereotípiák, és ezekre a Monarchia esetében – Clemens Ruthner tanulmányaiból jól láthatóan – ugyanilyen masszívan társultak a birodalom délkeleti pereméről szóló rokon képzetek, különösen érdekes lett volna részletesebben megvizsgálni, mikor mi irányítja Hevesi tekintetét, hogyan viszonyulnak egymáshoz mentális térképén a különféle sztereotípiarendszerek. Amennyiben Hevesit a disszertáció szellemében a dualizmus korára jellemző értelmiségi mentalitás példájának tekintjük, az első világháború kitörését közvetlenül megelőző időszak szempontjából ez beszédes adat lenne. Lényegében ugyanez mondható el a disszertáció további balkáni útbeszámolókról szóló részfejezeteiről. Mindegyikben nagyon fontos észrevételek találhatók például Hevesi vizuális képzeletéről, az idegenségtapasztalatok változatairól, de a Balkán-diszkurzus Todorova utáni vizsgálatának rendszerezett kutatási irányai csak részben épülnek ki a lapokon.

A kultúratudományos szempontrendszer jó időre eltűnik a Hevesi tárcanovelláiról fejezetben, és majd csak a nyári lektűröknek szánt írások kapcsán tér vissza. A tárcanovellák és a feuilleton más alműfajainak elkülönítése nyilván nem egyszerű feladat, és az elhatárolás nem lehet éles. Emellett Hárs Endre helyesen állapítja meg, hogy Hevesi esetében ezen írások jelentősége nem esztétikai minőségükben keresendő, hanem abban, hogy az általa folytatott tömegtermelés lehetővé teszi az irodalmi kommunikáció rendszerének vizsgálatát. (181.) E lényeges aspektus kifejtésére azonban alig jut hely a fejezetben. Mindössze annyit állapít meg, hogy a szórakoztatás meghatározó erővel van jelen a szerzői szándékok között, olyannyira, hogy Hevesit ugyanolyan joggal nevezhetjük humoristának, mint novellistának. Hárs Endre célja itt mindenekelőtt az volt, hogy összefüggést keressen a tárcanovellák között, és ezt egy-egy motivikus és tematikus szüzséelem kiemelésével éri el. Vagyis ebben az esetben túlnyomórészt önmaga kontextusaként vizsgálja Hevesi

irodalmi termését, ahogyan a legjelentősebb írókról szóló szerzői monográfiákban szokott megadni. Az irodalmi kommunikációnak azt a közegét, ahol ezek a novellák jobbra megjelentek, a napisajtó hétvégi és ünnepi feuilleton-mellékleteit igen rövid, csupán három oldalas terjedelemben vizsgálja, és szövegelemzésekből levonható következtetésekig nem jut. Mindössze azt jegyzi fel, a kor mely ismert és kevésbé ismert szerzői közöltek hasonló jellegű írásokat a Pester Lloydban vagy a Fremden-Blattban.

Külön fejezetben tárgyal a disszertáció Hevesi tárcanovelláinak két, a novellák tematikáját meghatározó motívumkört. Ennek értelmében beszél utópisztikus és fantasztikus novellákról. Ez is alátámasztja, hogy a disszertáció műfajszemléletét tematikus szempontok uralják. Külön tárgyalásuk így is meglepő annak tükrében, hogy a 240. oldalon azt olvashatjuk, Hevesi fantasztikus novelláinak száma nem olyan nagy, hogy lényegesen befolyásolhassák a szerző portréjának teljességét. Az is csakhamar kiderül, hogy Hevesi az utópiát, illetve az utópisztikus karaktert sokkal bővebben érti, mint ahogy mi tennénk, és odatartozónak tekint egy sor olyan témát, amelyeket ma már nem sorolnánk az utópiákhoz (pl. vallási témák, okkultizmus, robinzonádok, álomleírások, prófécia, stb.). A dolgozatnak ezekkel szemben nem igen vannak saját szempontjai, így meg kell elégednünk annak észrevételezésével, hogy ezeknek a novelláknak sok közülük van a népszerű tudományossághoz, a kuriózumok iránti kíváncsisághoz és a trivialitás irodalmához. (219.) A fantasztikus novellákból is a kuriózumok iránti fogékonyság és a humoros hatás elérésének vágya világlik ki. Ismertetésük tartalmi elemekre és a szüzsére korlátozódik.

Az *Althofleute* (1897) című regény kapcsán már megjegyeztem, hogy a róla szóló rész sikeresen tesz meg elemzési szempontnak egy társadalomtörténeti fejleményt, azt, hogy a polgári életmód sajátosságává válik a nyári szabadság és pihenés megjelenése. Mivel ezt az időt nem foglalja le a munka, az irdalom, a szórakoztatás különféle ágai számára különleges piaci igényt jelent, amit az *Althofleute* a maga eszközeivel ki is elégít. Úgy vélem, az életmű jellegének minden ponton az ilyen és ehhez hasonló vizsgálati aspektusok felelnek meg. És ebben a tartalomleírások sem hatnak

zavaróan, ha nem nyúlnak túlságosan hosszúra, hiszen még a disszertáció olvasói között is csak kevesen lehetnek, akik ismerik Hevesinek ezt a regényét, vagy éppen tárcanovelláit.

Összefoglalásul megállapítható, hogy Hárs Endre disszertációja műfajról-műfajra haladva sikerrel vázolja fel a dualizmus korának egy mára szinte teljesen elfelejtett írójának portréját, aki az irodalom és az újságírás határövezeteiben tevékenykedett. Hevesi minden kétséget kizáróan jellemző figurája volt korának, a kialakuló szabad állású értelmiségi típusának, akit már el tudott tartani a napisajtó. Emellett azért is figyelmet érdemel, mert folyamatosan közvetített Bécs és Budapest, a német és a magyar nyelvű polgári közönség között, és élénk intellektusával a kor számos fontos társadalomtörténeti fejleményéhez kapcsolódott a maga, nem mindig egyenletes és magas esztétikai színvonalán. A disszertáció hallatlanul nagy munkát végzett el, amikor egységbe rendezte és bemutatta az életmű egészét. A tárgyalás szempontrendszere azonban billeg. A disszertáció szerkezeti döntései az életmű rekanonizációjának lehetőségeit állítják előtérbe, de ebben láthatóan Hárs Endre sem hisz komolyan. Az egyes műfaji csoportok tárgyalásakor viszont sokszor kiváló kultúratudományos szempontokat választ az értelmezéshez, amelyeket helyesen kapcsol össze sajtótörténeti kérdésekkel is. Úgy vélem, még jelentősebb munka születhetett volna, ha mindvégig és a szerkezetet is meghatározó rendszerezettséggel ezek álltak volna a disszertáció előterében. Semmi kétségem azonban afelől, hogy a disszertáció szerkezeti döntései mellett nyomós érveket lehet felhozni, amit a vita során a jelölt bizonyára meg is fog tenni.

Bírálatom nem teszi kétségessé a disszertáció megítélését. Az elvégzett munka nagysága és a nyilvánvaló eredmények okán támogatom, hogy a tisztelt bizottság odaítélje Hárs Endrének az MTA doktora címet.

Schein Gábor

Budapest, 2020. 12. 07.